

Toncrová, Šárka

150 let od prvního Slovanského sjezdu

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. X, Řada literárněvědné slavistiky. 1999, vol. 48, iss. X2, pp. 100-103

ISBN 80-210-2072-5

ISSN 1212-1509

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102893>

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

J. Vlčka či J. Jakubce, ale spíše za badatele s výchozí, různě realizovanou filologickou metodou.

Celkově je zřejmé, že sborník pozitivně otevírá celou řadu otázek, o kterých je třeba diskutovat. Přes obecnou nechuť k teorii a modelujícímu pojetí se ukazuje nutnost vypracování nové systematicky srovnávacích studií, která by adekvátně reagovala na úsilí hermeneutické komparatistiky o zfilozofičení oboru, přičemž by citlivě „vstřebala“ a propojila poznatky moderní textologie, manuskriptologie, narativizující tematologie se zkoumáním dějin idejí, fikcí, kulturních institucí a společenských mentalit. Jestliže komparatistika má být pomyslnou „cestou“, jak skrze vlastní zkušenost se dobrat k pochopení jinakosti a alternativy, nikoli hermeticky uzavřenou disciplínou se stabilním okruhem postupů, i v tomto případě bude třeba posílit klasické jádro srovnávacích studií, nově zformulovat základ takto pojaté komparatistiky. Za tímto cílem by se prostřednictvím partnerského dialogu měly spojit všechny proudy a přístupy, které se na území bývalého Československa rozvíjely.

Miloš Zelenka

POZNÁMKY

- 1 E. Marian-Oenast, *Voltaire und die Entwicklung der Idee der Weltliteratur*, in: *Romanische Forschungen* 40, 1927, s. 1–226. Význam tohoto hermeneutického pojetí pro formování světové literatury uvádí Benedetto Croce v stati *Litterature mondiale* (přetištěno v časopise *I Quaderni di Gaia. Rivista di letteratura comparata* 6, 1995, č. 9, s. 115–118).
- 2 K podobným závěrům dospívají studie A. Měšťana, *Realita a iluze: Rilke, Slované a slovanské literatury* (*Slavia* 66, 1997, č. 2, s. 165–170) aj. J. P. Strelky, *Rilke und die Slawen* (*Germanoslavica* 27, 1995, č. 1, s. 1–11).
- 3 F. Jost, *Komparatistika literacka jako filozofia literatury*, in: *Antologia zagranicznej komparatystyki literackiej*, ed. H. Janaszek-Ivaničková, Warszawa 1997, s. 41–70 (původně pod názvem *La littérature comparée, une philosophie des lettres. Essais de littérature comparée, t. II, Europeana Urbana* 1968, s. 313–341).

150 LET OD PRVNÍHO SLOVANSKÉHO SJEZDU

K úloze Slovanů v historii a současnosti. Kolokvium u příležitosti 150. výročí Slovanského sjezdu v Praze. Emauzy — klášter Na Slovanech, 29. května 1998, Praha. Česká koordinační rada Společnosti přátel národů východu, Praha 1998, 70 s.

V bouřlivém revolučním roce 1848 se v Praze konal první Slovanský sjezd. V loňském roce jsme si tedy připomněli jeho 150. výročí. To se stalo podnětem pro uspořádání vědeckého kolokvia, jež si dalo za cíl přispět co možná nejobektivněji k vyjasnění otázky fenoménu Slovanů z historického i současného hlediska. Základním momentem se stala myšlenka slovanské vzájemnosti, její pravdivá i scestná, místy až fantastická tvrzení.

Přispěvky, které v průběhu kolokvia odezněly, byly shrnuty do sborníku, sice útlého (obsahuje devět statí a tři přílohy), myšlenkově a názorově nicméně nesmírně bohatého. Cenným se kromě vlastních článků jeví i zveřejnění alespoň stručné diskuse ke každému z nich. Právě připomínky, polemiky či rozšíření úhlů pohledu dodávají sborníku hodnotově inspirativní šíři a hloubku.

Již v úvodním slově *V. Veber* formuluje názor, že naše slovanství, byť naplňovalo český politický a společenský život v minulém století, stavělo mnohdy na nepřesných, neúplných, ba dokonce i zcestných faktech, takže je lze považovat za záležitost poměrně účelovou. Je to logické, uvědomíme-li si, že myšlenka slovanské vzájemnosti vznikla ze snahy posílit postavení slovanských národů v rámci Rakouska a Rakousko-Uherska.

Jedním z projevů těchto tendencí bylo právě zorganizování Slovanského sjezdu v červnu revolučního roku 1848. Jeho konání připomněl na loňském kolokviu opět *V. Veber* v příspěvku,

který lze považovat za klíčový. Autor si pozorně všímá historických příčin svolání sjezdu (revoluční dění v Evropě, slíci česko-německé konflikty) a detailně popisuje jeho průběh. Hodnotí jej jako záležitost obrannou, jejímž cílem bylo zamezit pevnému připojení slovanských národů k německému soustátí. Šlo o akci do té doby nevídanou a ani neopakovanou. Slované na něm totiž jasně vyjádřili svou národní samostatnost a přesně formulovali své nároky. Avšak i když sjezd v podstatě sjednotil slovanské národy v tom smyslu, že jednotně vystoupily proti německému a maďarskému útlaku, odhalil také rozpory mezi nimi. Ani austroslavismus nebyl všemi Slovany podpořen beze zbytku.

Pozoruhodné jsou autorovy postřehy o 50., 100. a 150. výročí Slovanského sjezdu — o různosti charakteru oslav, či jen připomenutí této akce, v souvislosti s naprosto odlišnými historickými podmínkami. V. Veber uzavírá výzvou k novodobé aplikaci myšlenky slovanství pro vytvoření pevnější a spojitější Evropy.

M. Švankmajer se zamýšlí nad imperiálním Ruskem a hledá potvrzení či vyvrácení představ o česko-ruské sounáležitosti. Z nejdůležitějších faktů je nutné připomenout hlavně to, že Rusko vstoupilo do dějin Evropy až v 18. století. České země přitom již dlouhou dobu existovaly v těsném kontaktu, ba dokonce i v propojení se zeměmi západní Evropy. Logická a přirozená je tudíž orientace Čechů právě na Západ. Přibuznost Čechů a Rusů nelze také označit za kulturní a civilizační — vždyť srovnáme podmínky, v nichž se obě společnosti vyvíjely. Těmito a dalšími připomínkami *M. Švankmajer* korigoval názory rozšířené v 19. století. Jeho příspěvek se setkal se značným ohlasem — účastníci diskuse se vyslovili hlavně k problematice začlenění Ruska do Evropy a pro co nejnítřejší poznání Ruska, protože jen na základě toho je možné Rusko definovat a pochopit.

Slovanství jako přesah — to je námět příspěvku *Z. Mathausera*. Autor si všímá dnešní polarity postojů ke slovanství, hodnotí slovanský humanismus. Z pozice filologa správně zdůrazňuje, že pojem slovanství je záležitostí zobecnění, k němuž dospějeme jen podrobným studiem jednotlivých slovanských kultur.

V. Svatoř ve svém článku zajímavě vyložil rozdíl mezi slovanskou myšlenkou a ruským slavjanofilstvím. Uvádí několik důkazů: etymologický (termín „slavjanofilové“ neobsahuje fakt vzájemné blízkosti slovanských národů), politický (program ortodoxních slavjanofilů nebyl na rozdíl od stoupenců myšlenky slovanství primárně politický), filozofický (slavjanofilové nehlásali nic osvobodivého, optimistického, naopak, ráz byl díky tezi o zániku západní civilizace spíše apokalyptický), historický (slavjanofilská teorie není záležitostí archaickou, přžívá v určitých obměnách dokonce i ve 20. století). Přitom však autor upozorňuje, že i v českém prostředí (zejména mezi Masarykovými kritiky ve sporu o smysl českých dějin) je možné nalézt ohlas ruského slavjanofilství.

Jak je možné, že slovanská idea, převtělená v první světové válce do hromadného přechodu českých a slovenských vojáků do ruského zajetí, se po vzniku tzv. první republiky někam ztratila a místo ní zavládla atmosféra všeobecného souhlasu se západní orientací? Tuto a další otázky slovanství v nové Československé republice vůbec si klade *Z. Sládek*. Příčiny nového českého zaměření vyplývaly hlavně z rozkladu ruské monarchie, rozkladu ruské armády, ze vzniku bolševického Ruska. Vztah k Rusku se objevil v jiné formě, a to především v souvislosti s ohrožením Československa, jemuž mohlo být sovětské Rusko zárukou přežití. Moment slovanské vzájemnosti a sounáležitosti se však vytrácel a na jeho místo nastupovalo ideologické chápání skutečnosti. Příspěvek *Z. Sládky* vyvolal živou diskusi k problematice chápání Ruska a Ruské federace, ke vztahu Čechů k Rusku apod.

V historickém uchopení tématu pokračovala *M. Bubenková*, když se snažila podat myšlenku slovanské vzájemnosti v době druhé světové války. Šlo o období, jak tvrdí autorka, kdy se idea slovanství vzepjala k životu nejsilněji v průběhu 20. století. Slovanské národy se totiž tehdy jaksi přirozeně spojily proti společnému nepříteli. Svědčí o tom mj. i založení Vseslovanského výboru v roce 1941, jenž měl šířit právě ony vzájemnostní myšlenky. Přitom se ovšem chápání slovanství u významných českých politiků té doby lišilo. Poválečný stav pak charakterizuje zejména vděč-

nost Rusku za osvobození, ovšem nápadný byl fakt postupného ztotožnění ideje slovanské vzájemnosti s myšlenkou socialismu a s tím související snahy začlenit Československo pod roušku slovanství do sféry sovětského vlivu. Autorčiny závěry tedy korespondují se závěry předchozího příspěvku. 20. století, a období druhé světové války zvláště, počítá se slovanstvím v podobě ideologické a politické, nikoli kulturní, jak tomu bylo ve století minulém.

Názory konkrétního vědce, sociologa E. Chalupného, na problém slovanství prezentuje B. Petrák. Zajímavá je Chalupného obecná charakteristika všech Slovanů, v níž na prvním místě stojí odlišnosti od Germánů, spočívající hlavně v lásce k hudbě a zpěvu, v lásce k bližním a svobodě. Rozdíly mezi slovanskými národy mají svůj původ v odlišných historických situacích. B. Petrák pak uvádí typické rysy jednotlivých národností. Svou náplní jde o příspěvek poněkud odlišný od ostatních, nicméně však přinášející pozoruhodné postřehy, které v souvislosti s problematikou slovanské otázky mnohé objasňují. I na tento článek reagovali účastníci četnými připomínkami, asociacemi i osobními zkušenostmi.

V dalším příspěvku se jeho autor O. Richterek zamýšlí nad tzv. „ruskou otázkou“ a dospívá k závěru, že přes propagovanou spjitost ruské a české kultury se oba tyto subjekty velice málo znají a že je možné najít mezi nimi celou řadu odlišností, což společně vede k jejich vzájemnému nepochopení. Na prvním místě pak jmenuje uzavřenost ruské kultury, vyplývající z historické izolovanosti Ruska, současně názory české strany na ruskou problematiku, související s přeměnami po roce 1989, ale představující také pozůstatky např. ruské emigrace, legii a v neposlední řadě události v roce 1968. Ze všech těchto důvodů zdůrazňuje O. Richterek jedinou cestu pro vyřešení „ruské otázky“ — přistoupit k tomuto problému z pozice evropského kontextu 20. století, protože Rusko je přece jen významná část Evropy. Panslovanství či rusofilství zde představuje rámec velice úzký, ovšem nikoli zcela pominutelný.

Na této akci se tematicky poněkud ojedinělým jeví příspěvek I. Pospíšila, věnovaný slovanským literaturám přelomu 19. a 20. století, tedy tzv. nového věku. Velkou pozornost autor věnoval definici pojmu „slovanské literatury“. Je zajímavé si všimnout dominantního postavení rusistiky a sověťistiky, poté orientace na literatury východní Evropy, čímž byly rozuměny literatury postkomunistických zemí. Důsledek této orientace pak znamená rozšíření slavistických bádání od převážně rusistického na ostatní slovanský svět. To vše vede I. Pospíšila k otázce, zda pojem slovanských literatur vůbec existuje jako pojem vědecký, zvláště je-li často v této souvislosti zdůrazňováno hledisko blízkých jazyků. Především práce F. Wollmana autorovi posloužily k doložení prastarých společných kořenů slovanských literatur, byt' tento mytologický přístup kritizuje. Pro posuzovaný pojem hovoří i fakt propojení literatury a ústní slovesnosti u slovanských národů či romantický mesianismus slovanských literatur. D. Ďurišin, jehož názory I. Pospíšil ve svém příspěvku také prezentuje, nachází podstatu tzv. slovanských literatur v čemsi vnitřním, v archetypálních, duchovních a kulturních „společných místech“. Na základě toho autor doslova říká: „Slovanské literatury zůstanou slovanskými, pokud to budou samy cítit jako vnitřní potřebu, pokud bude zapotřebí, aby se opíraly o společné, silné tradice, pokud budou chtít hledat záštitu v společných představách a tvarech, aby si uchovály vlastní specifikum a autonomii v nové Evropě, již tím současně přinesou něco zvláštního, něco, co je pro ně charakteristické.“ (s. 36)

Sborník z kolokvia doplňují dvě přílohy. Jednou z nich je rozhovor s prof. G. Žekulinem, slavistou z Toronta. Prof. Žekulin charakterizoval současný stav kanadské slavistiky, zmínil se o některých osobnostech a životních událostech, které jej ovlivnily, a vyslovil se i k perspektívám slavistiky a bohemistiky.

150. výročí Slovanského sjezdu se slavilo i v Klementinu formou vědeckého kolokvia *150 let Slovanského sjezdu (1848). Historie a současnost*. Zpráva z této akce je druhou z příloh sborníku.

V diskusi byl po odeznění příspěvku O. Richtera vysloven názor (J. Marvan), že kolokvium nese silnou pečeť strachu z Ruska. Toto tvrzení se po seznámení s jednotlivými články zdá být přehnané. Dominoval spíše názor korigující někdejší neopodstatněné nadšení slovanskou vzájemností (a to hlavně v česko-ruském aspektu), a naopak názor zdůrazňující nepochybnitelnou úlohu Ruska jako evropského gigantu. Souhlasit však lze s tvrzením téhož diskutéra, že jsme zvyklí

mluvit o sobě jako o malém národě, což nám zejména dnes rozhodně nedodává pocit národního uvědomění a sebevědomí.

Jako celek přineslo kolokvium celou řadu poznatků i myšlenek, osvětlujících podmínky, z nichž vyklíčila idea slovanské vzájemnosti. Účastníci splnili úkol, který si předsevzali. Jejich příspěvky vyzněly objektivně, všichni se snažili bez osobního zaujetí zhodnotit vždy všechny stránky posuzovaných problémů. Obzvláště dnes, kdy se v našem povědomí střetává celá řada protikladných názorů i domněnek v souvislosti nejen se slovanskou otázkou, ale hlavně s problematikou Ruska, znamená podobná akce velké plus pro vyjasnění celé tak složité situace. Škoda jen, že se sborník z kolokvia pravděpodobně nedostane k širší čtenářské veřejnosti. I přes vědecký charakter příspěvků by jistě i v těchto stérách zaujal.

Šárka Toncrová

0 NOVÉ RUSKÉ PRÓZE KONCIZNĚ A PRONIKAVĚ

Galina Nefagina: *Russkaja proza vtoroj poloviny 80-ch — načala 90-ch godov XX veka. Učebnoje posobije dlja studentov filologičeskich fakul'tetov vuzov.* Izdatel'skij centr Ekonompress, Minsk 1998.

Nebývá zvykem v přísně literárněvědném sborníku kriticky posuzovat učební texty: výjimku v tomto případě činíme jednak z důvodů pragmatických (poměrně málo autorů se zabývá nejnovější ruskou prózou) i úzce literárněvědných (nové koncepce, pokusy o klasifikaci). Autorka pracující na minské rusistice je známa i v zahraničí a její práce je zralým výtvozem. Její kniha je do- sud snad nejpresnější pokusem o klasifikaci nové ruské prózy a nejtříživějším hodnocením jejích „výstupů“. Snad kromě britského rusisty Roberta Portera a jeho knihy o alternativní próze (*Russia's Alternative Prose*, 1994) není obsažnější studie, která má navíc i pedagogické cíle, neboť knihu doplňuje nejen seznam doporučených uměleckých textů, ale také orientačních otázek.

Poměrně nejslabší je úvodní část *Sociokul'turnaja situacija — Situacija v literature*, v níž autorka jen vnějšíkově sleduje změny v politicko-kulturním panoramatu Ruska a SSSR: nové Rusko 90. let nelze chápat bez hlubinných sociokulturních procesů 19. století a analýz 20. a 30. let 20. století včetně jemných ideologických fines a mentality. Autorka polemizuje se schematickou koncepcí M. Epštejna a spíše staví na pojetí D. S. Lichačova: to jí umožňuje nechápat současnou podobu ruské literatury po zániku sovětského impéria za radikálně novou. Kritizuje literaturu předperestrojkového období, kdy se podle ní začala utvářet nová oficiální rétorika. Zdá se mi, že ruská literatura 70.-80. let vyjadřovala svou etickou a „duchovní“ zaoštvěnost mínění některých intelektuálů, kteří cítili neúnosnost sterilního a nepoučitelného režimu neostalinské orientace, ale současně se obávali rozpadu a chaosu, který by mohl následovat po radikálním zvratu; soustředění na člověka, na jeho city, prožívání a vyšší hodnoty měly pomalu a postupně vychovávat k nové realitě, která se zvolna připravovala. Dokonce bych si dovolil tvrdit, že Rusko si v období tzv. glasnosti a perestrojky zopakovalo lekci z první třetiny 19. století: svobodomyšlná atmosféra 10. a počátku 20. let 19. století, víra v osvětlené přerůstání autokracie ve šlechtickou demokracii, ale nakonec ozbrojený vystoupení a zastavení reformem; podobně ruské revoluce první třetiny 20. století odložily postupnou reformu ruského zřízení o desetiletí, když se dala přednost násilnému a krvavému zvratu. Ruská literatura tuto nepoučitelnost zachytila neobyčejně bohatě a citlivě. Snad se jednou najde literární vědec, který by tento obrovský materiál vyložil a zobecnil.

Zklamáním je pro mě autorčino upadání do starých sovětských uměnovědných stereotypů, totiž do dělení umění na realismus a nere realismus: samo literární umění to vyvrací a koneckonců to vyvrací i autorčin materiál i její dělení na prózu novoklasickou, stylizovaně metaforickou a „jinou“ či alternativní (neoklasičeskaja, uslovno-metaforičeskaja, „drugaja“).